

83
RECERQUES

Barcelona
Segon semestre
2023

83
RECERQUES

Sumari / Contents

LES GERMANIES: NOVES PERSPECTIVES

<i>Presentació</i> per Àngel Casals.	7
<i>Per què els paraires? Artesans, empresaris i revoltats. Joan Llorens i la parairia en l'inici del moviment agermanat valencià</i> Why woolen carders? Craftsmen, entrepreneurs and revolutionaries. Joan Llorens and the carding collective at the outset of the «Germania» per Antoni Llibrer Escrig	9
<i>Rumors, mentides i manipulacions: notícies falses i creació d'opinió durant la Germania de Mallorca (1521-1523)</i> Rumours, falsehoods, and manipulations: fake news and source of opinion during the Majorcan Germania (1521-1523) per Albert Cassanyes Roig	33
<i>Visió general de la historiografia sobre la Germania de Mallorca (1521-1523): una cadena de silencis (1593-1978)</i> Overview of the historiography on Germania de Mallorca (1521-1523): A chain of silences (1593-1978) per Margalida Bernat i Roca i Jaume Serra i Barceló	57
<i>Hi va haver germanies a Catalunya? L'evolució política del Principat entre 1516 i 1523</i> Were there «Germanies» in Catalonia? The political evolution of the Principat between 1516 and 1523 per Àngel Casals.	73

ARTICLES MISCEL·LANIS

- Els cambrers de La Alianza. Treball i societats obreres a la Barcelona d'inicis del segle XX*
The waiters of La Alianza. Work and Workers' Unions in Barcelona at the beginning of the 20th century
per Manel Masó Ponz 91
- La pervivència del monument franquista de Tortosa: herència incòmoda o valor patrimonial?*
The survival of the Franco monument in Tortosa: uncomfortable heritage or heritage value?
per Gemma Domènech i Casadevall i Saida Palou Rubio 115

OBITUARI

- Pere Pascual i Domènech (1945-2023): el tren de la saviesa compromesa*
per Miquel Gutiérrez-Poch 139

RESSENYES

- Gabriel RAMON-MOLINS, *Viure a censal. L'endeutament municipal a la regió de Lleida entre els segles XVII i XIX*
per Ricard GARCIA ORALLO 145
- Llorenç FERRER, *De pagesos a cotoners. La industrialització de Catalunya a través de la família Vidal*
Gràcia DOREL-FERRÉ, *La Colònia Sedó d'Esparreguera. La llarga trajectòria d'una colònia industrial emblemàtica*
per Lisard PALAU ELCACHO 148
- Josep COLLS, *L'Institut Ramon Muntaner de Figueres. Pedagogia, Cultura, Identitat*
per Martí RODRÍGUEZ 151
- Ester GARCÍA MOSCARDÓ: *Roque Barcia Martí. Auge y caída de un nuevo mesías revolucionario*
per Alicia MIRA ABAD 154
- Maximiliano FUENTES CODERA: *España y Argentina en la Primera Guerra Mundial. Neutralidades transnacionales*
Sandra MORÓN ROCES 157
- Josep Lluís MARTÍN BERBOIS: *Josep Maria de Porcioles. Biografia d'una vida singular*
Alfons ARAGONESES 160
- Nota sobre els autors*

LES GERMANIES: NOVES PERSPECTIVES

Presentació

*per Àngel Casals**

Universitat de Barcelona

L'aplec de treballs que presentem són, en part, resultat del curs que va fer la Universitat Catalana d'Estiu a Prada de Conflent l'agost de 2021. No són la versió escrita del que allà es presentà, sinó aportacions originals del professorat que hi va participar amb un fil comú: plantejar temes que han estat poc o gens tractats en les publicacions existents o, si més no, oferir una perspectiva diferent.

El treball d'Antoni Llibrer, professor d'Història Medieval de la Universitat de València, se centra en el protagonisme dels paraires en el moviment agermanat. Tot i que aquesta qüestió i el lideratge de Joan Llorens, membre de l'ofici, són ben coneguts, la manera en què aquí es planteja crida l'atenció sobre dues qüestions fonamentals. La primera, que la importància del gremi no prové de la seva posició ideològica o política a començaments del segle XVI, sinó que és el resultat de l'evolució d'un ofici que es convertí ja al XV en el que controlava la producció tèxtil de la llana tant a València com en altres poblacions del regne. La segona, que aquesta posició estava en risc per la infiltració del capital mercantil en les activitats productives. El resultat d'això va ser una reacció dels paraires per eliminar la competència dels mercaders i de reivindicació de poder polític per consolidar la seva posició socioeconòmica.

Albert Cassanyes, professor d'Història Medieval de la Universitat de les Illes Balears, hi aborda una qüestió referida als agermanats mallorquins que és fàcilment generalitzable: la construcció de notícies falses per criminalitzar les germanies de Mallorca. Aquest ús de la propaganda té clares arrels medievals i es basava en un seguit de temes força identificables: la traïció al rei –els van acusar de voler lliurar l'illa a Francesc I– malgrat les sentides expressions de fidelitat a Carles I; l'assassinat del virrei o d'oficials reials o de religiosos com a prova de la subversió de l'ordre social i religió que introduïa l'acusació d'heretgia, i altres acusacions que eren les de robatori, assassinats indiscriminats i, fins i tot, canibalisme. Per contra, els agermanats mai van tenir l'oportunitat de difondre la seva versió alternativa, amb la qual cosa van perdre la batalla de la propaganda en una època en

* Àngel CASALS, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1001-7618>.

què no van ser capaços d'utilitzar la impremta amb la mateixa habilitat amb què sí que l'havia fet servir Luter a Alemanya.

Sense sortir de Mallorca i de la importància de la construcció del relat, Margarida Bernat i Joan Serra ofereixen una panoràmica sobre la construcció del discurs historiogràfic sobre les Germanies mallorquines. D'alguna manera continuen en Cassanyes: la desinformació sobre allò que succeí a Mallorca entre el 1521 i el 1523 començà amb la destrucció de la documentació que va fer el virrei Gurrea tot just acabada la guerra i continuà amb l'elaboració d'una versió d'allò que s'havia esdevingut feta per autors clarament antiagermanats, especialment l'obra de Joan Binimelis, de la qual es conservà una versió reduïda de la versió en castellà de 1601 que no es publicà fins al 1927. Tot i que avui estan perduts els textos en català i castellà de Binimelis, els autors dels segles XVII i XVIII, com que sí que hi van tenir accés, van adoptar les seves conclusions clarament hostils als sollevats. Malgrat els intents liberals i romàntics de recuperar les figures de Crespí i Colom, la seva reivindicació no disposava de gruix historiogràfic i per això la versió dominant en el segle XIX va ser la de Josep Maria Quadrado, un autor conservador i catòlic que mantingué la vella opinió negativa sobre els agermanats i el que van representar, que ha tingut seguidors a la historiografia del segle XX.

Per acabar, jo mateix he recuperat les recerques de la meua tesi doctoral del 1995 sobre el govern de Carles I a Catalunya per actualitzar-les i renovar allò que ja deia llavors: que tot i que Catalunya va tenir alguns desordres localitzats, aquests estaven relacionats amb problemes d'ordre intern nascuts especialment de les lluites de bàndols d'àmbit local que en algun moment van manipular en favor seu el malestar dels sectors populars. Però no s'ha de confondre la por a un contagi agermanat dels diputats del General o del Consell de Cent amb una possibilitat real.

De la lectura del conjunt, crec que es pot concloure que la recerca d'àmbit microhistòric pot oferir encara molta informació i és cap on s'han d'encaminar els futurs treballs i que les Germanies i els problemes socials de les primeres dècades del segle XVI tenen, igual que els moviments europeus paral·lels, uns fonaments que podem considerar medievals però unes pràctiques, especialment pel que fa al control del discurs, que van entrant en el món de la modernitat.

Per què els paraires? Artesans, empresaris i revoltats. Joan Llorens i la parairia en l'inici del moviment agermanat valencià

Why woolen carders? Craftsmen, entrepreneurs and revolutionaries. Joan Llorens and the carding collective at the outset of the «Germania»

*per Antoni Llibrer Escrig**

Universitat de València

RESUM:

L'article analitza la funció intensa del col·lectiu dels paraires valencians en l'origen i la configuració del moviment agermanat. En una primera part s'hi avalua aquesta acció efectiva del sector paraire, des de diferents associacions, que va estar a l'arrel de la revolta, i també en els diversos càrrecs i responsabilitats que hi va dur a terme. En una segona part, per explicar el perquè d'aquesta destacada implicació, s'analitza la situació particular d'aquests professionals, amb els seus interessos econòmics i el seu perfil sociolaboral, com a gestors o coordinadors del procés de producció dels draps. S'incideix en el conflicte i la problemàtica –interna i externa– que envoltava aquest col·lectiu paraire, i que contribuï, de manera determinant, a la seua mobilització capdavantera i actitud reivindicativa.

PARAULES CLAU:

Paraire, Germania, confraria, draperia, València, segles XV-XVI.

ABSTRACT:

This paper unpacks the key role of Valencian wool carders (*pelaires*) in creating and shaping the *Germania*. The first part evaluates the actions of the wool carders from a number of associations who were at the root of the uprising and also in the positions and responsibilities they performed in it. In order to explain why they were so heavily involved, the second part examines the particular situation of these professionals with their economic interests and socio-occupational profile as managers or coordinators of the wool production process. It looks at the conflict and internal and external problems related to this group of wool carders, problems that played a decisive role in their leading engagement and assertive attitude.

KEY WORDS:

Wool carders; *Germania*; Confraternities; Wool Industry; Valencia; 15th-16th centuries.

Plantejament i historiografia

Si hi ha una característica que defineix la revolta agermanada, aquesta és sens dubte la participació dels col·lectius artesanals urbans. S'han entés les germanies,

Recepció: 11/09/2022. Avaluacions: 29/09/2022, 29/09/2022. Versió definitiva: 16/03/2023.

* Antoni Llibrer Escrig, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1161-6594>.

de manera genèrica, com l'enfrontament, no només dialèctic, també armat, dels menestrals contra les oligarquies ciutadanes i la noblesa senyorial; i encara que, des de mitjans de 1520, en la fase més radical del moviment, aquest es va estendre a moltes viles i pobles, dins i fora del regne de València, la historiografia ressalta essencialment el caràcter social del conflicte contra el monopoli del poder de la ciutat per grups rendistes (i que es palesava amb una gestió particular dels càrrecs municipals, del deute públic, del sistema impositiu i de l'aplicació de la justícia).¹ No hi ha dubte que tots aquests components estan a l'arrel de l'enfrontament –com també d'altres de caràcter religiós i ideològic que no hem de menysprear–, però no sempre s'ha intentat una anàlisi particularitzada en determinats col·lectius d'acció o participants.

No podem entendre el naixement d'aquest moviment sense fer referència a l'acció del pareire Joan Llorenç o del teixidor Guillem Sorolla i, de manera més àmplia, a les reivindicacions de les corporacions i dels oficis que, encapçalades pels pareires, reclamaven moltes mesures diverses per a fer front al que era ja una reestructuració palesa dels sistemes de producció assentats segles abans. Velluters, teixidors, sabaters, fusters, obrers de vila, ferrers, assaonadors, abaixadors, calde-rers, cinters..., la llista d'oficis participants a les germanies, d'una manera o una altra, i de manera més o menys intensa i compromesa, sabem ja que és molt llarg i que implica gairebé el total de corporacions d'ofici –una cinquantena–, presents a la ciutat. Però, tot i aquesta intensa presència dels diferents grups menestrals en les accions i activitats que desenvoluparen els agermanats, dins i fora de la ciutat de València i també a Mallorca, no han sigut molts els estudis que han centrat el seu interès a analitzar, de manera concreta, l'actuació d'un d'aquests col·lectius professionals, intentant l'apropament a les seues intencions, els seus objectius i a les raons finals que dugueren a la seua mobilització, per damunt dels condicionants generals, que van fer esclatar la revolta.

En aquest sentit, la crònica inicial del notari Miquel Garcia, amb el títol expressiu de *La Germania dels menestrals de València* (1516-1535),² podria semblar que va obrir l'interès de la historiografia en l'estudi concret dels sectors artesanals protagonistes, però no va ser ben bé així. Després dels treballs d'erudits com ara de Vicent Boix, Manuel Fernández o Danvila Collado, i de les anàlisis detallades de García Cárcel, Eulàlia Duran, Vicent Vallés o Pablo Pérez, caldria parlar d'un article, sovint injustament oblidat, del mateix García Cárcel, dedicat al paper jugat pels gremis en l'origen i el desenvolupament del moviment.³ En aquest llarg treball, l'autor intenta esbrinar tots els condicionants, estructurals i conjunturals, que fan

1. Vegeu R. GARCÍA CÁRCCEL, *Las Germanías de Valencia*, Barcelona, Península, 1981; E. DURAN, *Les Germanies als Països Catalans*, Barcelona, Curial, 1982; V. VALLÉS, *La Germanía*, València, Institució Alfons el Magnànim, 2000; P. PÉREZ, *Las germanías de Valencia en miniatura y al fresco*, València, Tirant, 2017.

2. Edició a cura d'E. DURAN, *Cròniques de les Germanies*, València, Eliseu Climent, 1984, 324-413.

3. R. GARCÍA CÁRCCEL, «Las germanías de Valencia y la actitud revolucionaria de los gremios», *Estudis. Revista d'Història Moderna* 2, 1973, 97-154.

moura els sectors menestrals de la ciutat cap a la rebel·lió, i posa en joc els canvis que es produeixen en les relacions de producció –amb el cada volta més present treball a domicili i *putting-out system*, que sovint escapava de les corporacions– i l'acció rectora del capital mercantil dins el model del *verlagssystem*; però, a més a més, posa l'accent en la jerarquització i les diferències socioeconòmiques que es consoliden dins el mateix col·lectiu artesanal, que també, segons l'autor, estan a l'arrel de l'esclat revolucionari.

Posteriorment, la tesi doctoral de Vicent Vallés, editada l'any 2000, posa de nou de relleu tota la importància que el sistema corporatiu valencià i els seus desajustos van tenir en la configuració del moviment. L'autor dedica bona part del primer capítol a l'anàlisi de les noves reglamentacions de molts oficis que intenten donar una solució pràctica a la crisi manufacturera produïda per l'acció de nous sectors mercantils aliens a l'esfera de la producció.⁴

També en altres viles, més enllà de la ciutat de València, esdevé fonamental l'acció dels menestrals en l'expansió de l'agermanament: a Oriola, Ontinyent o Alcoi, les llistes dels seus membres o dels represaliats posteriors mostren un gran nombre de paraires, teixidors, abaixadors, carders, sastres o velluters, i són ja nombrosos els estudis que analitzen la sociologia del moviment a les ciutats esmentades.⁵

En aquest senzill recorregut inicial pels estudis que han abordat les circumstàncies del món artesanal per comprendre millor el que es va materialitzar durant la segona dècada del segle XVI, no podem oblidar treballs que ja incideixen i intentaven explicar els orígens d'una crisi, o més bé d'una reestructuració, del sistema corporatiu, que es manifestava sovint en l'enfrontament obert entre diferents oficis. Els treballs de Jaume Castillo i Luis Pablo Martínez,⁶ de Rafael Narbona,⁷ o sobretot, els de Paulino Iradiel o Germán Navarro, amb els seus estudis sobre les corporacions o la indústria de la llana i la seda a València,⁸ ja deixaven veure certs aspectes

4. VALLÉS, *La Germania...*, 16-28; i també V. VALLÉS, «La Germania (1519-1522). Un movimiento social en la Valencia del Renacimiento», *Conflictos y represiones en el Antiguo Régimen*, València, Universitat de València, Departament d'Història Moderna, 2000, 11-20.

5. V. TEROL, «La Germania en la Gobernación foral de Xàtiva», *Estudis. Revista d'Història Moderna* 28, 2002, 509-520; J. SANTONJA, *La Germania d'Alcoi*, Alcoi, CAEHA, 2007; PÉREZ, *Las germanías de Valencia...*, 179-253; i finalment els articles recollits a P. PÉREZ (coord.), *Más allá de la capital del reino. La Germania y el territorio valenciano: de Xàtiva a Orihuela*, Universitat de València, 2022.

6. J. CASTILLO i L. P. MARTÍNEZ, *Els gremis medievals en les fonts oficials*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1999; i també «Economies d'escala i corporacions preindustrials: conflictes gremials per la captació d'oficis», dins L. VIRÓS (ed.), *Organització del treball preindustrial: confraries i oficis*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, 63-80.

7. Vegeu, especialment, R. NARBONA, «La Milicia Ciudadana de la Valencia medieval», *Clío y Crimen* 3, 2006, 305-332; R. NARBONA, «Oficios y conversos ante la Germania de Valencia (1458-1519)», *En la España Medieval* 42, 2019, 35-57.

8. P. IRADIEL, «En el Mediterráneo Occidental peninsular: dominantes y periferias dominadas en la Baja Edad Media», *Áreas. Revista de Ciencias Sociales* 4, 1986, 64-76; P. IRADIEL, «Evolució econòmica (segle XV)», *De la Conquesta a la Federació Hispànica. Història del País Valencià*, vol. II, Barcelona, Edicions 62, 1989, 267-324; P. IRADIEL, «Corporaciones de oficio, acción

(jerarquització econòmica al si de les corporacions, control dels processos de formació, control del treball dependent, acció del capital mercantil extern) que als anys vint del cinc-cents seran motius evidents de ruptura i revolta.

Per a la Germania mallorquina, trobem un treball, els objectius del qual estan molt a prop, també, d'allò que nosaltres pretenem amb aquest article. Cerdà i Juan detallen el paper exercit per part dels oficis de la construcció; i d'aquest ampli col·lectiu, les autores destaquen essencialment l'acció de fusters i pedrapiquers, tot reconstruint-ne els objectius, el grau d'implicació dins la revolta, els càrrecs desenvolupats, i, fins i tot, moltes de les accions subversives que hi van perpetrar.⁹

La lectura d'aquests treballs, amb un ús destacat del mètode prosopogràfic per reconstruir els obradors, les empreses i els negocis dels artesans, i, al capdavant, per reconstruir els diferents perfils socials en joc, ens duen el convenciment que només amb l'apropament microhistòric als grups artesanals, als oficis protagonistes, és possible enriquir la interpretació historiogràfica d'aquest moviment tan polièdric que van ser les Germanies. En aquest sentit, cal destacar la reconstrucció prosopogràfica detallada que el mateix Vicent Vallés va fer d'un dels protagonistes més actius, el sucrer i mercader Joan Caro.¹⁰

Finalment, un altre fruit interessant i productiu de la nova mirada amb què podem observar el que va passar al territori valencià entre 1519 i 1522, és l'obra de Pablo Pérez, que fent servir precisament la doble mirada, macro i micro, ha aconseguit un ventall detallat dels condicionants que es posen en joc, però també dels hòmens que hi participen, i de les associacions o germandats que vertebraven aquesta participació.¹¹ Així l'autor aporta nombroses novetats que il·lustren molts del punts encara no aclarits. L'anàlisi del sistema confraternal valencià li permet descobrir la importància d'associacions transversals als oficis, com ara la confraria de Sant Jordi o la dels Desemparats.

Així, atenant al paper important exercit pels artesans al llarg del conflicte, i que sovint s'ha analitzat des d'una òptica general, ens situem nosaltres precisament en aquesta línia microhistòrica que pretén observar un col·lectiu determinat –en

política y sociedad civil en Valencia», *XIX Semana de Estudios Medievales*, Estella, 1992, 253-283; G. NAVARRO, *Los orígenes de la sedería valenciana. Siglos XV-XVI*, València, Ajuntament, 1999; G. NAVARRO, «L'Art de Velluters de València, de la fundació a les Germanies», dins L. VIRÓS (ed.), *Organització del treball preindustrial: confraries i oficis*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, 81-90; G. NAVARRO, «Los negocios de la burguesía en la industria precapitalista valenciana de los siglos XIV-XVI», *Revista d'Història Medieval* 11, 2000, 74-76; G. NAVARRO, «Artes y oficios medievales en la Península Ibérica», *eHumanística* 49, 2021, 1-15.

9. M. CERDÀ i A. JUAN, «La participación de los oficios de la construcción en las Germanías de Mallorca», *Medievalismo* 25, 2015, 85-102.

10. V. VALLÉS, «Vida pública i mort de Joan Caro, mercader», *L'univers dels proboms. Perfils socials a la València baix-medieval*, València, Eliseu Climent, 1995, 257-291.

11. PÉREZ, *Las germanías de Valencia...*, 21-96; P. PÉREZ, «Cofradías y Germania: la Real Cofradía de Inocentes y Desamparados (1519-1524)», *Palacios, plazas, patíbulos: la sociedad española moderna entre el cambio y las resistencias*, València, 2019, 421-432; P. PÉREZ, «En los márgenes de la Germania: la cofradía de San Jorge y el regente Garcés de Jaunas», *Normes, marges et confins. Hommage au professeur Raphaël Carrasco*, Montpellier, PULM, 2018, volum I, 227-241.

aquest cas, el dels paraires–, amb la idea que l'estudi d'aquest ofici a la València dels inicis del segle XVI ens ajudarà a comprendre millor el perquè de la seua implicació i les seues accions. Intentarem demostrar com la problemàtica que afecta aquest grup ens deixa veure les bases, els problemes i els conflictes que vivia l'ampli sector manufacturer, i que estan a l'arrel de la revolta.

Paraires i agermanats

Armados los gremios, y hecho alarde de sus fuerzas en diferentes días, se puso a la cabeza del movimiento el famoso Juan Lorenzo. Hombre enérgico, activo, resuelto, de fácil palabra, y de un talento propio de jefe de partido, era respetado por sus cualidades y temido por la estraña (sic.) circunstancia de que se le consideraba como adivino.¹²

Sens dubte, és Joan Llorens el paraire més reeixit i reconegut del moviment. La cronística ens ha deixat nombrosos testimonis de la quasi mitificació d'aquesta artesà: «hombre ya entrado en años, de no mediana instrucción, de palabra elocuente y cabeza revolucionariamente organizadora –segons ens conta Manuel Fernández–. Sus sabios consejos y vaticinios habían acostumbrado a considerarlo como un oráculo».¹³ Sembla que lector inquiet, influït per les corrents profètiques i apocalíptiques que marcaren els segles baixmedievals, sovint les exterioritzava amb parlaments llargs en les assemblees de l'ofici dels paraires però també en les reunions de la confraria de Sant Jordi, o en les dels fidels agermanats.¹⁴ I tot plegat, aquesta faceta, aquestes suposades virtuts de Llorens –importants, no ho dubtem–, han contribuït a oblidar el seu ofici, la seua activitat professional, com si semblés que la dedicació laboral de Llorens –i de molts altres revoltats– fos un detall aleatori, que no tingués cap importància en l'origen i el desenvolupament de la Germania. És a dir, Llorens ben bé podria haver estat fuster, sabater, obrer de vila o flequer, tant se val, i això no canviaria gens el seu discurs ni la seua actuació, i, sobretot, no canviaria gens l'explicació de les seues actuacions que hui fem els historiadors.

12. V. BOIX, *Crónica de la provincia de Valencia*, Madrid, Editores Rubio y Compañía, 1867, 66-67.

13. Triem aquest segon testimoni perquè es tractar, també, d'un text de finals del segle XIX, i perquè és proper a l'anterior. M. FERNÁNDEZ HERRERO, *Historia de las Germanías de Valencia y breve reseña del levantamiento republicano de 1869*, Madrid, Imprenta de la Viuda e Hijos de M. Álvarez, 1870, 34-35.

14. La tradició ens ha fet arribar la seua figura com la d'un orador encisador i convincent. El mateix Vicent Boix, recollint textos anteriors, descriu aquestes intervencions públiques de manera ben reveladora: «Tomando la palabra Juan Lorenzo se manifestó de una manera elocuente y persuasiva [...]. Como era de esperar, el discurso de Lorenzo produjo todo el efecto que deseaba, y acto continuo la reunión, confió la comisión al mismo Juan», V. BOIX, *Crónica de la provincia...*, 67.

No és l'objectiu d'aquest article detallar les arrels ideològiques o culturals del moviment, que, per altra banda, altres ja han fet amb escreix i bon criteri,¹⁵ sinó comprovar que Llorens va ser el primer d'un bon grapat de paraires que intervingueren de manera intensa, i de moltes maneres diverses, en la creació i el desenvolupament d'aquest fenomen. I això no sembla una casualitat. De fet, la influència i l'acció de Llorens va ser tan aclaparadora des del mateix inici, tant com inspirador intel·lectual i primer ideòleg, com a organitzador dins les primeres fases –en la configuració de la junta dels Tretze, l'adesenament, les ambaixades, etc.– que sembla haver enfosquit l'acció de molts altres paraires, i la funció bàsica d'aquest col·lectiu rector del treball de la llana; perquè, com veurem, parlar dels paraires no implica únicament referir-nos a un ofici o a una corporació individualitzada dins la València de principis del segle XVI, sinó a un grup rector i gestor d'una activitat industrial que implicava de manera directa altres oficis i, a més a més, centenars de treballadores i treballadors de molt diversa qualificació. Només així podem entendre la transcendència de la implicació dels paraires –com cap altre grup professional–, i la necessitat d'estudiar aquest col·lectiu.

Com indicàvem més amunt, recentment s'ha destacat la importància de la confraria de Sant Jordi, dins la qual es va anar perfilant i estenent l'ideari agermanat.¹⁶ Però la seua influència no va ser només ideològica, també material i pràctica, el que revela, com diu el mateix Pablo Pérez, que aquesta germanitat pogué ser l'epicentre mateix del moviment: la casa de la confraria va ser lloc de reunió de la Junta dels Tretze en 1520 i 1521; l'influent paraire Joan Llorens i el seu fill Pere, també paraire, en formaven part;¹⁷ per altra banda, més d'una vintena dels seus confreres van col·laborar activament i van desenvolupar diferents càrrecs en la Germania; fins i tot, gairebé tots els caps de desena, i també el síndic, n'eren membres.¹⁸ Però un detall clau que volem ressaltar és la importància del col·lectiu paraire en aquesta confraria transversal –no d'ofici sinó integrada per diferents grups menestrals i ciutadans–, que suposa, amb escreix, el major sector profes-

15. E. DURAN, «Aspectes ideològics de les Germanies», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* 2, 1982, 53-67; E. DURAN, «Aspectes mil·lenaristes de les Germanies valencianes», *El Contemporani* 5, 1995, 21-29; VALLÉS, *La Germania...*, 28-43; i més recentment, amb bon recull bibliogràfic, PÉREZ, *Las germanías de Valencia*.

16. PÉREZ, *Las germanías de Valencia...*, 33-53; PÉREZ, «Cofradías y Germania...», 419-426; PÉREZ, «En los márgenes de la Germania...», 237-241.

17. És important constatar que la primera notícia que tenim de Joan Llorens és la seua presència en l'assemblea de la recentment creada «confraria de tot l'ofici dels perayres», el 9 de juliol de 1477, que unificava, sota una mateixa germanitat, els tres col·lectius de la parairia (mestres, macips i exempts), APPV, Sig. 27371, notari Joan del Mas, citat per G. NAVARRO, «El oficio de los pelaires de Valencia a través de sus asambleas de 1452-1481», dins D. IGUAL i G. NAVARRO (coord.), *El País Valenciano en la baja Edad Media. Estudios dedicados a Paulino Iradiel*, València, PUV, 2018, 292-305. L'autor ha elaborat un llistat de participants en aquestes reunions, des del 1452 fins 1480, on podem trobar antecedents d'alguns paraires agermanats, la continuïtat i la influència dels llinatges dins l'ofici. Pel que fa a la nissaga dels Llorens, s'hi localitzen dos membres més de la família: Andreu i Vicent Llorens (que participaren en l'assemblea del 18 de juny de 1452).

18. PÉREZ, *Las germanías de Valencia...*, 42-55.

sional. No tots els oficis estaven representats de manera equilibrada, i, amb les dades aportades per Pablo Pérez, observem que només nou especialitats artesanals, d'un conjunt de quaranta-cinc, disposaven de més de cinc confreres: flequers, llauradors, mercaders, fusters, obrers de vila, especiers, sastres, sabaters i paraires. Però aquests darrers, amb molta diferència, eren els més nombrosos, amb un total de quaranta membres –cosa que representa, segons càlculs de l'autor, el 23,5% dels confreres–.¹⁹

El 1505 tenien càrrec en la junta de la confraria un bon grapat de paraires: el mateix Joan Llorens, que era el clavari; Andreu Pérez, custodi de la imatge devocional de Sant Jordi;²⁰ Antoni Garbí, que era un dels revisors dels comptes (dins la Germania va ser membre de la primera Junta dels Tretze el 1520, i electe de justícia), mentre que Andreu Martínez i Joan Fontfria hi apareixen com a consellers. Molts altres paraires, tot i que no van desenvolupar cap càrrec específic dins la confraria, sí que van destacar com a actius agermanats: Joan Alfonso, electe d'impostos i conseller dels Tretze en diversos afers (1520 i 1521);²¹ Doménec Arinyo, veedor de l'ofici (1520), va ser capità dels paraires («capità vehedor de perayres»);²² Miquel Collado, membre del «Centenar de la Ploma» i ambaixador del consell a Castella i a Xàtiva (març 1522); Bartomeu Milla, també pertanyia al centenar i va ser electe per a la gestió de tres diverses comissions (en diferents litigis), electe per a la guerra i ambaixador per al virrei; Pere Llorens, el fill de Joan, que va pertànyer a la segona Junta dels Tretze el 1521, va ser nomenat assessor en juliol del 1522 per tractar amb l'arquebisbe Fonseca. D'altres paraires de la confraria, Joan Benacol, Pere Comes o Aparici Solivella, elegits síndics de l'ofici el 1529-1520, tenim menys informació però recorden el paper dels membres de la parairia en aquest context.

Pel que fa a la Confraria dels Desemparats, encara que la presència de paraires dins el col·lectiu no és tan intensa com al cas anterior, en trobem exemples interessants de participació i implicació en càrrecs i responsabilitats. Tot i que en aquesta associació destacava el teixidor Guillem Sorolla, també hi pertanyien els paraires Joan Torres, veedor de l'ofici (1520), conseller agermanat, capità i ambaixador de la ciutat davant el monarca;²³ Joan Llätzer, organitzador de l'adesenament, electe de justícia, assessor dels Tretze en diverses comissions, coronel i també ambaixador –és important constatar que aquest Llätzer apareix, en alguna ocasió

19. El grup professional següent en representació és el dels flequers, però que representava només el 7,6% del total.

20. El llinatge dels Pérez és un dels més actius i presents en les assemblees de l'ofici dels paraires des de mitjans del segle XV, amb set representants, entre els quals hi hagué un síndic electe. Vegeu els llistats que presenta, Navarro, «El oficio de los pelaires...», 300-305.

21. VALLÉS, *La Germania...*, 97 i 363.

22. PÉREZ, *Las germanías de Valencia...*, 76.

23. VALLÉS, *La Germania...*, 402-403; PÉREZ, «Cofradías y Germanía...», 422-425. Un tal Joan Torres, no podem saber si és aquest paraire agermanat, va participar en la primera assemblea d'unificació de la confraria de tot l'ofici dels paraires el 1477, NAVARRO, «El oficio de los pelaires...», 304.

com a teixidor de llana—. ²⁴ Altres membres de la manufactura drapera hi formaven part: els teixidors Guillem Sorolla, Pere Navarro, Antoni Eixarch i Joan Llorenç –no s'ha de confondre amb el paraire–; els abaixadors Joan Erades i Jaume Rodríguez, junt amb el carder Mateu del Villar. Si prenem en compte tots els membres de l'art de la llana –que, com veurem, tenen una important complementarietat productiva i laboral–, ens adonem que aquest grup draper hi constituïa, també, el sector més destacat dins l'associació.

És a dir, per una banda trobem un ampli grup de paraires al si de la influent confraria de Sant Jordi, i, per altra, hi ha també una presència destacada d'artesans de la draperia en la dels Desemparats. Al capdavant, el col·lectiu de la llana exercint cert protagonisme dins aquest associacionisme progermanat. Hom pot argumentar que açò respon únicament a la importància numèrica i econòmica que aquest sector productiu tenia dins la ciutat, però un apropament a aquest ampli col·lectiu ens permet albirar altres signes, altres causes, que estan a l'arrel d'aquesta implicació.

També molts altres paraires van ser assessors o consellers en diverses comissions que hi van anar sorgint a mesura que avançava el moviment, i van apareixent per les fonts de manera constant, tot conformant una presència continuada i insistent: Jaume Font és elegit síndic de l'ofici el període 1519-1520; Andreu Valentí va ser nomenat per a la comissió que havia de negociar amb el secretari reial (13 d'octubre de 1520); ²⁵ Joan Doménec va ser elegit membre de la Junta dels Set, a principis de setembre del 1521; ²⁶ Jaume Corberan és capità de l'ofici dels paraires quan Peris decideix, a l'octubre de 1521, reclutar hòmens contra el comte de Mèlito.

Però el llistat de paraires protagonistes podria ser encara molt més llarg pel fet que no sempre hem pogut conèixer l'ofici de molts participants en la revolta, tampoc no hem conegut noms de dones i altres treballadors del sector de la llana que s'encarregaven de moltes i diverses operacions del cicle inicial (de la preparació de la fibra, la filatura domèstica, etc.). No oblidem que calia mobilitzar centenars i centenars d'aquests treballadores i treballadors inicials per tal que la producció de teixits de llana pogués començar, i pogueren així desenvolupar el seu treball molt diversos professionals com els paraires, els teixidors, els abaixadors, els pilaters o els tintorers.

24. Vallés el cataloga com a paraire, quan fa referència a les comissions assessores dels Tretze, i com a teixidor en el seu llistat prosopogràfic final; mentre Pablo Pérez el documenta com a paraire en les fonts de la confraria dels Desemparats. La relació de tots dos oficis permetia, de vegades, aquestes denominacions duals.

25. Coneguem Joan Valentí, majoral de l'ofici el 1480, i Pere Valentí, possiblement pare d'Andreu, que era ja síndic dels paraires en la dècada de 1490, J. MARTÍNEZ, «La comunidad de *paraires* de la ciudad de Valencia: de la disgregación a la unión confraternal (1340-1511)», *En la España Medieval* 42, 2019, 111-135.

26. Per les assemblees del darrer quart del segle XV, sabem que un tal Tomàs Doménec va ser clavari de l'ofici dels paraires el 1477, NAVARRO, «El oficio de los pelaires...», 300-305. Tomàs formava part de l'elit paraire, amb empresa força activa i solvent en les dècades 1480-1490 (compra llana de manera anticipada en grans quantitats, participava en companyies mercantils, disposa de diversos aprenents), NAVARRO, «Los negocios de la burguesía...», 78-79.

De fet, la força sociolaboral dels paraires s'evidencia i es visualitza en molts altres detalls que es produeixen en el context de la Germania. Seran els primers a preparar el seu adesenament, a organitzar la seua milícia, i a desfilar públicament amb els seus capitans i blasons, el dia de Sant Miquel de 1519, i desafiar les prohibicions del governador Cabanyelles. I aquesta avantguarda, que sovint s'ha interpretat com a produïda simplement per la influència dins la corporació de Joan Llorens, no serà sinó un fort capital simbòlic que sembla marcar un paper capdavanter d'aquest ofici, o millor dit, d'aquests influents artesans en la Germania però també dins la indústria de la València a principis del segle XVI.

També van ser els paraires els primers, junt amb els seus complements de treball, els teixidors, a militaritzar-se, seguint les indicacions dels Tretze, i a finançar l'adquisició d'armes i peces d'artilleria (van fer compra a crèdit als mestres fabricants d'armes de la ciutat, als qui avançaren part del preu); i els síndics dels paraires –els ja coneguts Joan Llorens, Doménec Arinyo, Joan Torres, Antoni Pallarés (majoral de l'ofici, 1520, i també ambaixador davant el virrei, agost de 1521), Andreu Valentí i Andreu de Medina, els dos darrers també «majorals de l'offici de la perayria»– encapçalaren una protesta formal contra la decisió del governador de prohibir aquesta adquisició perillosa. Fins i tot, era tal la força dels paraires que, dins la mateixa confraria dels *panni paratores*, va sorgir l'intent, per part del col·lectiu dels oficials i aprenents, al marge dels mestres, de conformar una nova organització militar.²⁷ La Junta dels Tretze hagué d'intervindre per evitar aquest desordre, i també per evitar que altres oficis, per imitació als paraires, ho volgueren fer.²⁸

En aquest context, ja previ al conflicte armat que s'endevinava a curt termini, el col·lectiu dels paraires esdevingué de nou una mena de centralitzador de l'organització i l'orde militar menestral. De fet, es va acordar, entre el total de corporacions d'ofici participants o en procés de mobilització –unes quaranta–, que, davant de qualsevol avalot o tumult que es poguera produir, o davant de qualsevol confusió o dubte dels menestrals armats, caldria acudir a la casa de la Confraria dels Paraires per rebre noves instruccions.

De fet, el primer conflicte que patirà la Junta dels Tretze va nàixer precisament d'un col·lectiu de l'ofici de la parairia. De nou els oficials i aprenents d'aquesta corporació van qüestionar la política dels Tretze que, segons ells, afavoria la jerarquia dels mestres, i van triar una junta paral·lela amb l'elecció de dotze síndics propis.²⁹

27. És interessant constatar que dècades abans, el 1477, els macips paraires havien aconseguit la unificació confraternal amb els mestres mitjançant la creació de la «confraria de tot l'ofici dels paraires», després de segles de separació (la confraria de macips paraires existia, almenys, des de 1358, MARTÍNEZ, «La comunidad de *peraires*...», 118-122).

28. La llista dels implicats és força interessant quan mostra la categoria professional d'aquests altres paraires: Arnau Durant, Antoni Guardiola, Joan Loçano, Sanxo Lopes, Benet Lorens, Joan Pérez de Garro, Miquel Pujol, Jaume Sabater, Joan de Senta Fe, Jaume Soler, «jóvens e obrers de l'ofici de peraires, e, segons se diu, elets per tots los jóvens de perayres», Arxiu de Protocols del Col·legi Corpus Christi de València (APCCV), sig. 19.963, notari Jaume Pons, s./f., 18.11.1520. Transcrit per VALLÉS, *La Germania...*, 368.

29. Citat per VALLÉS, *La Germania...*, 50.

No obstant això, en altres moments van ser els paraires els qui oferien suport i assessorament a la Junta per fer front a d'altres conflictes (com en el cas de les queixes contra els Tretze i els avalots provocats pels velluters al març i abril de 1521).³⁰

De vegades són xifres econòmiques les que revelen el pes dels paraires dins la Germania. A les taxes que els Tretze havien acordat per pagar les despeses constants que generava la revolta, calia afegir successives imposicions extraordinàries que exigia l'avançada dels enfrontaments, i que es van traduir en deutes elevats que hagueren de suportar els oficis. Al juny i al juliol de 1521, per la demanda d'un miler d'hòmens armats per a la ciutat de Sagunt, alguns oficis van haver de subscriure censals amb elevats capitals per poder satisfer les taxes successives; la corporació de paraires hagué de carregar-ne per valor de 500 lliures, mentre que els fusters ho feren de 300, els assaonadors de 100, i cinters o pellissers de 50.³¹

També avançada la revolta, els paraires mostraren la seua actitud decidida i capdavantera. Van ser els primers a proposar la unió dels síndics dels oficis de la ciutat amb la dels llocs de reialenc que s'havien agermanat, en un intent d'enfortir les relacions i la solidaritat entre tots els participants en el moviment, pocs dies després de l'entrada a València de l'infant Enrique d'Aragó, al setembre de 1521. A mitjans de març de 1522, també va ser la corporació dels paraires qui va obligar per primera volta els seus membres a jurar fidelitat al rei davant els problemes que Peris i el seguiment de la germania podien generar. I quatre mesos després, l'agost de 1522, davant l'ambaixada de l'arquebisbe de Santiago, seran els paraires –mitjançant el seu síndic Pere Llorens– els únics que es comprometran a aportar una trentena d'hòmens i la quantitat de 3.000 sous per a l'exèrcit del virrei.³²

Però la implicació de la parairia no conclou als murs de la ciutat de València. A altres viles també els trobem en diferents càrrecs i actuacions. A Ontinyent el seguiment de la Germania fou massiu per part dels veïns, i, alhora, el predomini dels oficis de la draperia va ser també força significatiu.³³ Terol documenta un total de 817 individus participants, i dins d'aquest ampli grup, els artesans de la llana conformen el 60,53% dels identificats. Ontinyent, com Alcoi o Cocentaina, havien desenvolupat un creixement intens en la manufactura de la llana al llarg de tot el segle XV, i va configurar una nombrosa comunitat d'artesans del sector (paraires, teixidors, tintorers, pilaters, abaixadors o sastres),³⁴ un alt percentatge del qual

30. El pareire Bartomeu Milla formà part de la comissió, junt amb altres sis membres, per resoldre el conflicte, VALLÉS, *La Germania...*, 51-52. El mateix notari de l'ofici dels paraires, Miquel Aliaga, membre, també, de la confraria de Sant Jordi, tindrà un paper actiu dins la Germania.

31. Els diferents oficis acudien a notaris de la ciutat (Francesc Benet, Bernat Gomis, Pere Pérez i Joan Francesc Sisa) per signar documents de censals. Vallés n'ha localitzat molts d'aquests carregaments, VALLÉS, *La Germania...*, 60.

32. Totes les referències a VALLÉS, *La Germania...*, 121-139.

33. V. TEROL, «La Germanía...», 509-520; V. TEROL, «La Germania a Ontinyent. Una aproximació sociològica», dins P. PÉREZ (coord.), *Más allá de la capital del reino. La Germanía y el territorio valenciano: de Xàtiva a Oribuela*, València, Universitat de València, 2022, 67-116.

34. J. A. LLIBRER, *Industria textil y crecimiento regional: la Vall d'Albaida y el Comtat en el siglo XV*, València, Universitat de València, 2014.

s'integrà en el moviment agermanat. I dins d'aquest col·lectiu, destacaran de nou els paraires, amb 161 artesans (el 67,08%), molt per davant dels altres: teixidors (17,08%), abaixadors (3,75%), pilaters (2,08%) i tintorers (2,08%).³⁵

Una ullada a la Germania d'Alcoi ens permet descobrir, també, la importància de la draperia i dels paraires en particular.³⁶ La seua Junta dels Tretze, els membres de la juraderia agermanada, els grups de consellers i síndics, estaven dominats per paraires, i dins els seus cognoms trobem importants llinatges d'empresaris tèxtils ja destacats a les darreries del segle XV: els Alçamora, Arcaina, Aznar, Espí, Gil, Guerau, Irlés, Nadal, Sempere, Verdú o Valls.³⁷ Aquests noms els trobem també en el llistat dels represaliats on els escrivans especifiquen una dotzena de «perayres» –juntament amb tres teixidors i tres abaixadors–, tot i que intuïm, pels cognoms i les prosopografies, com ho podem fer entre els castigats amb la «retaxa» el 1534, molts més paraires locals.³⁸

«Molt honorables e virtuosos senyors del ofici de perayres»

Ara caldria preguntar-nos per què aquest protagonisme i aquesta presència tan intensa dels paraires en la gestió i direcció de la Germania. Responia únicament al seguiment ferm i cec al líder Joan Llorens, al respectat i carismàtic inspirador del moviment? Sense menysprear altres aspectes, potser cal posar en joc elements relacionats amb la mateixa activitat professional dels implicats, i amb els seus interessos econòmics i empresarials.

Entenem que conèixer el que feien realment els paraires, les seues relacions laborals i professionals, els seus negocis i les seues empreses, la implicació i el seu lligam estret amb altres oficis, esdevé fonamental per comprendre per què aquests artesans es van fer tant presents en l'agermanament des de l'inici, i allà on aquesta revolta s'estenia. Pensem que així serà possible contribuir a ampliar l'anàlisi socio-lògica d'aquest conflicte. És cert, com ja s'ha dit, que les germanies són, sobretot, un fenomen, una reacció de protagonisme menestral, però, al capdavant hi solien ser sempre els paraires. Es tracta, fet i fet, de reconstruir un perfil social i econòmic dels paraires per apropar-nos a les seues intencions i causalitats.

En el llarg procés d'assentament, creixement i consolidació del motor industrial que fou la llana als territoris de la Corona d'Aragó, la funció del paire esdevingué fonamental, fins al punt que el nombre d'aquests artesans marcava, no només la

35. Xifres calculades a partir de les dades aportades per TEROL, «La Germania...», 517-519.

36. SANTONJA, *La Germania d'Alcoi...*, 53-61; J. SANTONJA, «La Germania als voltants d'Alcoi», dins P. PÉREZ (coord.), *Más allá de la capital del reino. La Germanía y el territorio valenciano: de Xàtiva a Oribuella*, Universitat de València, 2022, 167-219.

37. En l'estudi realitzat sobre el desenvolupament de la indústria tèxtil d'aquestes viles del centre-sud del regne, s'han pogut elaborar detallades prosopografies d'artesans drapers alcoians que ara trobem participant a les Germanies, LLIBRER, *Industria textil...*, 73-100.

38. SANTONJA, *La Germania d'Alcoi...*, 112-135; PÉREZ, *Las Germanías...*, 250-253; LLIBRER, *Industria textil...*, 73-100.